

U atmosferi izvesne zategnutosti koja počinje ovde da se oseća oko nekih pojmova i pojava, vrlo je teško bez priprema i bez pisanih referata, kakvih smo ovde čuli, govoriti sasvim smireno i potpuno precizno, ali ja ovaj Stražilovski susret smatram skupom intelektualaca koji su se okupili sa raznih strana naše zemlje da u zajedničkoj razmeni misli — zajedničkom stremljenju ka cilju, zajedničkoj akciji, daju svoje priloge borbi za naprednije ideje, formulišu predloge od kojih se nešto pozitivno može očekivati, osude nakazne pojave koje primećuju i podrže ono što nas vodi boljem putu u budućnost. Stražilovski susret nije nikakav naučni simpozijum na kome bi se svaka reč egzaktno merila i objašnjavala, nego otvorena tribina sa koje se može govoriti koliko naučno dokumentovano, toliko i impresionistički slobodno. Ja bih stvarno želeo da se o stvarima o kojima raspravljamo govori iz ovih odnosa ovde, koji proizilaze odavde i koji su svuda oko nas, sa demokratskim poštovanjem svačijeg suda i sa dostojanstvenim suprotstavljanjem svemu onome što je teško prihvatiti i usvojiti. To atmosferu čini zaista iskričavom, ali verovatno i delotvornom.

U mnogobrojnim raspravama o kulturi i kritici danas, više se u prvi plan ističu ljudi koji te rasprave započinju nego ideje koje oni pokreću. Time se zanemaruje suština u shvatanjima određenih ciljeva, ili, što je isto slučaj, neodređenih, koji jesu pravi smisao borbe, njeno oprav-

treba da vuče terete smisla, kada se lako polazi od prvog utiska i najčešće govori samo na osnovu njega, kada lične „intuicije“ pronalaze svakojače sumnjive povode, za osudu, mnogo je lakše napasti ljude nego s potrebnom osetljivošću razmotriti misli i ideje koje zastupaju i za koje se energično zalažu. Ko zna po koji put, ali opet, na nov način, maksimalna osetljivi-

de i napretka, ta nezavisnost izvrće se u svoju suprotnost, jer je prihvataju i drugi, svrstavaju se iza nje, bore se za nju, postaju zavisni od nje, čine je silom i akcijom. A sloboda kritike, stvarajući polarizaciju snaga na liniji „mi“ — „oni“, svoju nezavisnost kazuje pre svega time što se postavlja spolja, što je iznad, što sudi i ocenjuje kao slobodna, što ne prihvata da je njeno ono što dru-

Jedna linija kontinuiteta ide od poznatih, a malo istraženih, međuratnih sukoba o pitanjima odnosa partije i kulture, politike i ideologije, kontemplacije i akcije, revolucije u misli i revolucije u delovanju. Pominje se „pojedinaac koji vidi dalje“, jednostrano se odbacuje „dogma“ koju su branili partijski ideolozi, vrši se primetno konfrontiranje „leve inteligencije“ i „organiz-

VASILJE KALÉZIĆ

U IME ČEGA POZIVATI NA BARIKADE

vost, iskazana do oblika neuroza, za mogućnosti uticaja i izmena postojećeg stanja manifestuje se u stvarima značajnim za politiku, ali ne i za ideologiju.

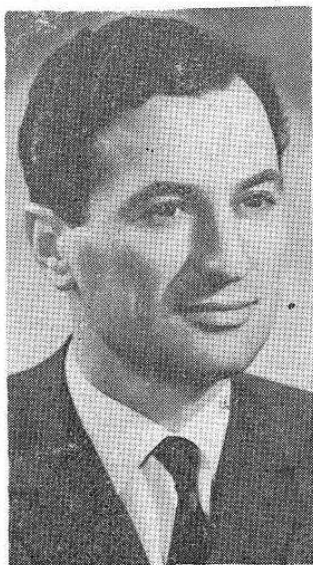
Bez ikakvog prava na bukvalno korišćenje analogija u sudovima, ocenama i zaključcima, može se ipak reći da u mnogim krupnim, izuzetnim, prelomnim pokretima i reformama, kakvim obiluje ovo naše vreme, intelektualci najčešće pokreću uglavnom, manje-više sa raznih pozicija i podrazumevajući pod njima različite stvari i imajući nejednake pobude, sve „ista“ i osnovna pitanja: o pravu na slobodu uverenja, o nezavisnosti i njenoj funkciji, o slobodnoj misli i kritici.

Treba odmah naglasiti, makar u jednoj uzgrednoj napomeni ili pretpostavci, da intelektualci, zavarani prirodnom svoga posla ili poziva u društvu, lako polaze od toga da oni nisu stvoreni za takozvane „sitne“ poslove, za vrste „najnižeg“ praktičnog rada, za brojne obaveze koje bi ih svakodnevno progonile. Otuda verovatno, pored ostalih, nesumnjivo stvarnih stvaralačkih razloga, stalna njihova nastojanja da se urade velike stvari, da se preduzmu revolucionarni i izuzetno radikalni koraci u menjanju stvarnosti, da se vide pitanja od opšteg značaja i vrednosti, da se naprave kosmosna pomeranja u svetu. Slobodno uverenje po crti „svoje linije“, slobodno opredeljenje, slobodno shvatanje, bez pitanja: slobodno od čega, slobodno u ime koga i za koga, znači, u stvari slobodno u odnosu na ono protiv čega se bori, slobodno za sebe, i, stičući tako, za sebe, punu poziciju nezavisnosti, slobode misli i kritike svega, svakoga u ime isto tako shvaćene istine, prav-

gi u društvu rade i stvaraju. Takvim načinom sve više počinje i kultura da se posmatra kao fenomen van okvira vremena i prostora, ona u diskusijama onih koji se najviše zalažu za slobodu kritike postoji negde u vazduhu kao lebdeći volumen, ona nije ni „sektor“ rada, ni delotvornost, ni konkretno obeležje jedne etape puta u budućnost, nego neka vrsta „duha“, „duhovnosti“ u jednom višem, nesaznajnom smislu. Od svega što je još čini „stvarnom“, jeste to da je kultura reč koja je predmet u jednom tehniciziranom procesu misli, u slaganju stilističkih bravura, u onome što postajući i stil za sebe, bez sadržajnog opterećenja, čini i taj stil papirnatim, lebdećim, vežbajućim, ponekad ništavnim.

Osnovna linija „mi“ — „oni“ proklamovana u raspravama o kulturi ima višestruka težinska značenja. Ovoga puta vredno je zadržati se samo na nekim koja danas imaju izvesna neosporno tipizirana obeležja. I zato ta obeležja, ma koliko ponekad govorila i o onima koji su njihovi nosioci, za prirodu načelnog suprotstavljanja više znače kao strujanje ideja, kao kompleks misli, kao doslednost stava u razvijanju, nego kao svojina određenih ličnosti, prava na slobodu izražavanja tih ličnosti, njihove nezavisnosti i slobode opredeljenja. Bilo bi daleko važnije kada bi se o svemu tome raspravljalo opširnije, i bez predrasuda i insinuacije o prirodi nečijih pozicija i kada bi se, u jednom kontinuitetu koji vidljivo postoji, sa razložnom mirnoćom i opravdanim gnevom — što ih nudi snaga argumentata i dijalektika zaključivanja — postavile što je moguće istinitije ocene pobude i motiva, stvarnosti i ideala, konkretne akcije i dalekog cilja.

ranih komunista“, pri čemu se s više opravdanja i razumevanja govori o „inteligenciji“, brani se njena pozicija slobode i, što je lako pretpostaviti, projicira se jedno vreme pre trideset i više godina na ovo današnje skoro više u identifikovanju nego u pokušaju da se analogijom traže i nalaze neke podudarnosti. A sadašnja situacija u odnosima između partije i inteligencije, u nekim napisima posvećenim našem vremenu, fiksira se do krajnjih granica isključivosti kao jedna vrsta nekad nepodnošljive, latentne, borbe o primat uticaja i ugleda, a nekada kao otvoreni rat strana koje se ne mogu nikako sporazumeti. Taj osećaj da je „atmosfera“ prenapregnuta suprotnostima možda je najkarakterističnije izražen u ovim stavovima: „Istinski intelektualac je redak izuzetak ako nije politički sumnjiv“, i: „U društvu kao što je naše, u kome ne postoji više političkih partija, funkciju najobjektivnije kritike (ne monopol na kritiku) preuzimaju humanističke nauke i filozofija.“ I ovde je, najisturenije, iskazana misao o potrebi slobode uverenja, slobode misli i kritike, nezavisnosti, jer, iako u znatno paradoksalnoj i misli i formi, ovi stavovi idu na to da se potvrdi sloboda uverenja kako nema intelektualca, istinskog i pravog, koji nije politički sumnjiv, prema tome, njegova akcija u političkom životu svedena je na veoma mali ili skoro nikakav uticaj — politički sumnjiv, on ne može politički raditi i delovati. S druge strane, „funkcija najobjektivnije kritike“ pripada „samo intelektualcu, zato što su i humanističke nauke i filozofija najviše njegov posed, pa iako se ne traži monopol na kritiku, dovoljno je rečeno onim „najobjektivnije“ kojim se podrazumeva pravo na

danje, poziv na akciju i krajnja provera u praksi. To znači: u ime čega pozivati na barijade.

Netrpeljivosti različitih vrsta, često opšta osuda svega što se zamislilo ili uradilo, nihilistička opovrgavanja — koja nisu samo deo mladosti nego i sistema misli — žučnim tonom svakakvog omalovažavanja, — sve to, sa parolom za borbu protiv primitivizma i za demokratske odnose, postaje prvi pravi znak da se lako izneveravaju i kulturni i demokratski načini u ophođenju i u razmeni misli. U uslovia izoštrene borbe, kada svaka reč

kritiku, sloboda kritike, moć znanja i put iskustva, čak i snaga autoriteta, a to je, ako ne veće, sigurno nije manje od monopola. Tako se načelo slobode pretvara u načelo autoriteta, nezavisnost se prekriva providnim velom izdvajanja, pojedinac koji dalje vidi nemoćan je da kolektivistički utiče na vreme i stvar nove odnose — postaje, dakle, partija za sebe, razvija se u porazni individualizam koji samo sebe priznaje. Pravde radi, treba priznati da ovakva razmišljanja i kritike mahom dolaze od stručnjaka: filozofa-stručnjaka, sociologa-stručnjaka, pa nije na odmet setiti se i ovom prilikom Lenjinovih misli o tome da „gotovo svi filozofi-stručnjaci naginju različitim vrstama idealizma“ i imati na umu misao da su čak i buržoaski istoričari znali i naglašavali koliko su metafizičari slabi u politici.

Političari, osetljiviji za stvari koje direktno i odmah mogu da utiču na politiku nego za one koje udaraju na ideologiju, kadkad se zapaženom dozom indignacije odbacuju mnoge kritike koje su im posredno ili neposredno upućene i najčešće najoštrije reaguju na one pojave koje delimično i njih lično pogađaju. U tom pogledu, za njihovu jednostranost može se reći da je opasna i da koristi elemente vlasti, a kritika kojom uzvraćaju nije samo jedanput i nije samo izuzetno nosila obeležja jednog „osvetničkog“ raspoloženja. Nije redak slučaj da se u takvim primerima, u odgovorima na kritiku, redovno pominju i potru samo-uvpravne odgovornosti, za koje, tobož, nisu odgovorni političari, „zaduženi“ za određene oblasti rada. Zastupajući jedan od poznatih elemenata dijalektike: svaka stvar je povezana sa svakom, i računajući na aktivnu ulogu tog „elementa“ u izgradnji društva i njegove kulture, trebalo bi ovde pomenuti samo nekoliko takvih „stvari“ da se vidi i mogućnost uticaja na menjanje stvarnosti i da se oseti teret koji ide na to da se okrenu opšta linija. Zar stanje i položaj biblioteka godinama ne upućuje na uzbunu? Da li je iko mogao da predvidi dokle može da ide skupoća knjiga? Šta je uopšte sa domovima kulture? O kakvim se samoupravnim principima radi kada jedan urednik, poznati književnik, posle dvadesetak godina uredničkovanja iz dnevnih novina doznanje da je „smešten“? Ko je obrazložio društvenu ulogu ustanovljenih nagrada književnicima „za starost“? Je li moguće da se ideološki ne sagledava dovoljno sva simptomatičnost nekih naših proslava, među kojima vredi pomenuti šezdesetogodišnjicu Veselina Masleše pred polupraznom dvoranom na Kolarčevom univerzitetu, — znači na onoj istoj tribini sa koje je nešto ranije Miloš Crnjanski govorio pred ogromnom masom sveta? Iskaže li se ovde uverenje da su Književne novine zaslužile neuporedivo oštrije ocene, kao platforma politička, ideološka, literarna ili estetska, od onih koje je dao Gradski komitet Beograda, mora li to da znači da se treba složiti sa onakvom analizom koja u mnogome podseća na rasprave u duhu sudskih procedura: s jedne strane teze kao konstatacije, a sa druge inkriminirani

sani materijal kao vrsta prostog „siaganja“ i „podudaranja“? Hoćemo li nastupiti usina posle usamljenih diskusija i diverzija povodom jezika smatrati kao put potreban za smirenje, za nivoizaciju, za rad vremena samog po sebi, ili ćemo u tome dialektički gledati unutrašnje vienje i očekivanje svakog povoda za nove „skokove“, nista manje dramatične nego što su bili oni pre godinu dana?

Bilo bi i drugih primera koji pripadaju oblasti kulture, a nisu iz domena književnosti i jezika, nego iz onih ostalih vrsta umetnosti, ili uopšte iz oblasti svake kulture rada. Time nista jasnijim ne činimo sam pojam kulture i tešimo se složenosti tog pojma, svesni da se mnogo odnosa, tokova, tradicija i savremenosti, delovanja danas i planova sutra, može podvesti pod taj pojam, a da se on ne učini apstraktnim monstrumom i praznim povodom za čiste verbalističke varijacije. Utena još jeane radi, može se pomenuti Unamunova reč kada je i posle četrdeset godina profesorskog rada priznao da ne zna šta je to kultura, i da je onaj čuveni Krležin govor na kongresu književnika u Ljubljani 1952. godine u kome je bilo raspravljano o ideologiji i politici, o estetici, o komunizmu i međunarodnom proleterskom pokretu, o književnosti i stvarnosti, o talentima i temperamentima stvaralaca, o konturama dvadeset i drugog veka, da je taj govor, sa mnogo opravdanja objavljen u listu *Svedočanstva* pod naslovom *O slobodi kulture*.

Marks je u svoje vreme govorio da čovečanstvo još živi u preistoriji i da istorija njegova treba da počne čovekovim svesnim oslobađanjem od nesvesnih sila: i silom razuma, i snagom volje, i svesnim upravljanjem proizvodnjom. U svemu tome jedno od osnovnih težišta ka oslobađanju čovekovom on je video u otklanjanju ekonomskog robovanja, u svrgavanju despotizma koji tako žestoko nameću ekonomski oblici. Iako već živim u istoriji čovečanstva, mi smo još uvek daleko od uništenja ekonomskih stega. Naprotiv, može se reći da ih u mnogim oblicima nekad nepotrebno, a nekad preterano forsiramo. Komunistička partija i Savez komunističke Jugoslavije toliko su istorijski revolucionarnih poduhvata ostvarili u punoći čovekove slobode i demokratizaciji odnosa u društvu da mogu i danas, u jeku oštih sukoba za napredak, istaći kao svoju devizu Lenjinovu misao od pre pedeset godina: „Odnos političke partije prema njenim pogreškama jedan je od najvažnijih i najtačnijih kriterijuma ozbiljnosti partije i njenog izvršavanja na delu njenih dužnosti prema svojoj klasi i prema radnim masama. „Na delu, u dužnosti prema klasi, u obavezi prema masama, sa određenim ciljem borbe lako će se razgraničiti individualistička pozicija slobode kritike spolja, iznad i izvan, od one koja je prava, komunistička, koja dolazi iz samog komunističkog krila, zajedno sa njim, odgovorna sama za opšti tok stvari i kretanja, nemirna u ispitni svesti i savesti nad svakim konkretnim radom, svakom pojavom i vrstama puteva ka cilju...

Živodrag Živković

KNEŽEVI VINOGRADI

Kćeri vrlova zelenih velike mu i ruspune u sudbini
Na putevima perastim a đavolaste u ponorima mladim
Sa lepim prstima na vatni kapiju bdenja odškrini
— Šta li to Anđelija kneževa noću u vinogradu radi

Zalvarehu se ustanove cveća, slepe čaure mesečine
Kakva se lepa kavg zapodenu u sobama mirisnih gladi
To iz lebnjih baštinka sladost mržnje sine
Dok se pred nama otvarahu grozni kneževi vinogradi

Nepozvani sedesmo za velikim stolovima julskih obreda
Podanica jedna Glavu starosti htela da podmladi
Ja videh i podanika velikih poklona kako krišom zagleda
— Šta li to Anđelija kneževa po celu noć u vinogradu radi.

SLEPA RUKA ZLA

Ja vidim da sve je okrenuto protiv mene
Da me ko slepa ruka zla izvan pozdravlja;
Ako se jednom mojim drhtanjem ona pokrene,
Sve što je patilo počće da se uspravlja
Jer ja vidim da je sve okrenuto protiv mene

To su vaše gadosti sišle tiho u moj um
U koje sam sa ustima ruža potajno ogrezno
Sve se to pretvara sad u stravičan šum
Koji vaša imena izgovara neoprezno
Jer to su vaše gadosti sišle tiho u moj um

Ja nemam ništa osim čežnje da vidim svanuća
U koja će se pretvoriti moj prastari krik;
Sve dubre veka što je nicalo kroz moja pluća
Ja slutim kako će jasno da pokaže vaš lik
Jer ja nemam ništa osim čežnje da vidim svanuća

Od šljama i razvrata ova je pesma trudna
Al' se s nevinim prstima kroz vaše vene pruža;
Svaka potonula stvar stražari u meni budna
I kad se nadate najmanje cveta kao ruža
Jer od šljama i razvrata ova pesme je trudna.

Ja opet vidim da je sve okrenuto protiv mene
Da me ko slepa ruka zla izvan pozdravlja;
Ako se jednom mojim drhtanjem ona pokrene
Sve što je patilo počće da se uspravlja
Jer ja vidim da je sve okrenuto protiv mene.

MOJE MALE LJUBAVNICE

„Moje male ljubavnice
Mrzim vas z dna duše
Neka se vaše ruzne sise
Od bolnih puta guše“
A. Rembo

Lepa čudovišta pretvorena u grudi devojčica
Male moje ljubavnice sačinjene od svetle rde
Pomoravlje vaših usta je moja tamnica
Zbog kojih počinih pust toliko svetlogrde

Po jednu od vas vidim голу na svakom mestu
Sa vešalima tankim, sa giljolinom cvetnih kruna;
Al' videh i sebe raspefog na krstu
Dok bejah plemić cveća na vašim golim butinama juna

Ta preslonica pesme, sjaj i šljama nadahnuća
Te moje male ljubavnice u krvi od muzike guste
Na čelu mi gori jedna vatra od belog pruća
Da li ću vas ljubiti kad me na slobodu puste

O grozne li čednosti kad ključa žar iz tela
O vitke li poezije u predgrađu vetrova sa juga
Rekoh: devojčice, u vašoj krvi pišem biografiju Otela
Videh Nastojnika velikog razvrata kako se ruga

Horske glasnoše, da li zbilja mene traže
Niz obline njine, niz more godina, niz obećanu luku
Neka svako prstom na mene pokaže
Al' teško onom ko zatraži da se moje male ljubavnice svuku

Gospodari čula, hoćemo li još niz nervne doline krasti
Stanite zavočkinje, rata biće u sokovima, biće mnogo dima
Svaka od vas može me ubiti i može ponovo spasiti
Dok se voćnjak dojki vaših na suncu nadima.